

Svestrana analiza savremene epohe

Stjecajem okolnosti istraživao sam i razmišljao o cjelokupnom opusu Edvarda Kardelja, te sam iz toga stvorio jasnu skicu — ovdje ću je samo naznačiti, — premda još dovoljno nerazvijenu. Ona obuhvata samo osnovnu magistralnu orijentaciju našeg društvenog razvoja na kojoj je izgrađena odbrambena i bezbjednosna koncepcija jugoslavenskog društva, kojoj je Edvard Kardelj dao izuzetan doprinos.

E. Kardelj stupio je u politički život krajem dvadesetih godina ovoga vijeka i djelovao pedeset godina. U tom rasponu do današnjeg dana naše je društvo živelo u kapitalizmu, izvelo revoluciju, a zatim u početku socijalističke izgradnje uspostavilo jedan blagi oblik državnog socijalizma, otvorilo proces transformacije na principima samoupravljanja. Ali i to samoupravljanje prolazilo je kroz svoje faze s usponima i zastojima, pri čemu, po mom mišljenju, još ni danas nije moguće pomoću kategorijalnog aparata preciznije utvrditi društveno biće, jer su mjere još uvijek takve da su izuzetno značajne za naš opšti društveni razvoj.

K. Marks je cjelinu kapitalističkog društva izvodio iz karaktera robe i zakonitosti tog tipa proizvodnje. Mi još nemamo takvu kategoriju kojom bi se mogla objasniti celina društva, pa moramo upotrebljavati čitav niz drugih kategorija, prije svega, položaj radničke klase, društvenu reprodukciju, nacije itd. S gledišta tipa društva Jugoslavija je za Kardeljeva aktivna života »testirala«¹ više sistema. Ni jedan od njih nije bio u čistom obliku; ni kapitalizam, ni tzv. »državni socijalizam«, ni samoupravljanje, jer u njima je bilo i ima elemenata svih ovih tipova. Tako u našem društvu, s obzirom na odnose snaga i mogućnosti, ima proturječnih tendencija koje se bore za prevlast različitih sistema. Takva borba tražila je takvu teorijsku analizu i praktičnu političku akciju da se plovi kroz te različite etape a da se ne sklizne sa osnovne vertikale.

Polazeći od ovoga metodologijskog pristupa evo nekoliko teza. Edvard Kardelj, ulazeći u politički život, nasleđuje teorijsku misao radničkog pokreta tog vremena, koja je opsjednuta problematikom svjetske proleterske revolucije, pri čemu se, doduše, priznaje mogućnost dviju etapa — buržoasko-demokratske, koja prerasta u proletersku, ali to ne menja osnovni pravac mišljenja da se svijet kreće u tom pravcu.

S druge strane, Edvard Kardelj je sin svoje nacije, neka mi bude dozvoljeno da tako kažem. Njega od početka zanima, prije svega, položaj i problematika Slovenije i Jugoslavije, čije rješenje on traži na trasi magistralnih progresivnih tokova svjetske povijesti. To je formiralo Kardeljev profil.

Karakteristika je povijesnog razvoja kapitalističke Jugoslavije, a to treba naglasiti, što, na žalost, nije imala ni jednu jedinu normalnu fazu kapitalističkog razvoja. Faza manufakturnog perioda kod nas bila je zakržljala. Faza »kapitalizma slobodne konkurencije« kod nas skoro nije postojala iako je specijalno u Sloveniji postojala razvijenija industrija — oko 21% stanovništva bilo je u industriji i obrtu. Ali fazu kapitalizma i slobodne konkurencije u ekonomici i političkog liberalnog sistema u političkom životu Jugoslavija nije doživljela, a o fazi monopolnog kapitalizma nema ni govora, tako da buržoasko društvo u Jugoslaviji nije izvršilo povijesnu misiju. Krajem tridesetih godina u Jugoslaviji se nazire put državnog kapitalizma — 22% jugoslavenske industrije već je bilo u rukama države. I odavde jedan zaključak: nezavisno od revolucije, Jugoslavija je jačala i morala je ubrzano tražiti jedan tip državnog kapitalizma (koji se već razvijao na Zapadu) kao izraz »prezrelih« proizvodnih snaga (i ratnih priprema) zbog njihove nerazvijenosti koje je kapitalizam blokirao. Ali i za to rješenje već je bilo kasno — Jugoslavija je već stajala pred socijalističkom revolucijom.

U pripremi revolucije Kardelj izravno ne kritizira strategiju klasnog »blickriga«, juriša »klase na klasu«, ali se te parole jednostavno ispuštaju iz političkog riječnika, a postepeno gradi strategija narodne revolucije, u kojoj su zapravo sadržane sve varijante revolucije — od teorijske mogućnosti kompromisa sa buržoazijom, slično današnjem povijesnom kompromisu KP Italije, koji je bio kod nas isključen zbog ultrareakcionarnog karaktera buržoazije, do potpuno samostalnog vođenja revolucijom od strane KPJ, što će se i desiti. Važni elementi te strategije već se vide u njegovom djelu »Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja«. To je već bio početak odvajanja od naslijeđenog »modela«.

Posle rata Kardelj pokazuje koliko je svestan »snaga narodnih masa«, pri čemu je bio i kreator jednog sistema koji je tendencijski ograničavao spontanost narodnih masa. Kažem »tendencijski« jer pri tome imam u vidu problem odnosa konstitucije i revolucije. E. Kardelj imao je veliku ulogu u konstruiranju početne strukture Jugoslavije, kada smo, naročito u ekonomici, izgradili jedan centralizirani, neću reći, centralistički sistem. Općepoznato je da je on stvarno bio istorijska nužda. Naime, mi u Jugoslaviji nismo nasli-

jedili od kapitalizma industrijske koncernne, nismo, dakle, imali armije rada, nego smo bili seljačka zemlja, pa je, prema tome, Jugoslavija nakon rata neizbježno morala prihvatiti tip državnog socijalizma, a taj kurs je značio ograničavanje demokratske metodologije političkog života koji je revolucija izgradila.

Prema tome, imali smo, s jedne strane, demokratsku metodu političkog života, snaga narodnih masa na djelu, mase pretvorene u povijesni subjekt, ali, s druge strane, i neizbježnost izvođenja prvobitne akumulacije koja je diktirala formiranje centralističkog sistema upravljanja cjelokupnim društvom. Kardelj je nastojao da obe ove strane, tj. i revoluciju i konstituciju, na neki način uskladi.

Edvard Kardelj se sa strašću bacio na izgradnju sistema, ali, vođen poznatim tezama iz svoga rada »Snaga narodnih masa«, svjestan da hijerarhijske tendencije sistema stalno idu protiv inicijatora narodnih masa, da one blokiraju njihovu stvaralačku energiju.

Tri-četiri godine nakon rata, u poznatom sudaru s staljinizmom, Kardelj sa strašću nastavlja svoja istraživanja, svoj teorijski rad, dižući problematiku socijalizma na novi teorijski nivo. U njegovim radovima progovara sovjetsko povijesno iskustvo i iskustvo prvih poslijeratnih godina našeg razvoja, iz čega nastaje koncept samoupravljanja.

Edvard Kardelj, kao jedan od vođa političkog pokreta i državnika, ima »sklonost«, urođenu manje-više svim velikim ljudima, da idejnu projekciju društvenog razvoja jednim svojim dijelom, u reduciranom obliku, normira u politički sistem i to zbog političke nužde, pa se to onda ponekad proglašava već realiziranim. Šta hoću reći? Hoću reći da politika ima potrebu da svoju platformu društvenog razvoja pretoči u pravnu normu, ima potrebu da kaže da su neke takve norme to već i realizirale. To je ta sklonost da se konstitucija identificira sa revolucijom, odnosno da se konstitucija proglasi kao dovršena revolucija, odnosno dovršena etapa revolucije. Tako smo postupili 1953/54. godine, kada smo na političkom planu proglasili da je samoupravni socijalizam uglavnom već izgrađen sistem. To smo morali učiniti zbog tendencije koje su se nastavile na marginama valova borbe protiv staljinizma, a koje su se mogle izroditi u opoziciju. Edvard Kardelj, međutim, već 1956. godine upozorava na tendenciju obnove napuštenog administrativnog sistema i ponovo poziva da se otvori proces razvijanja samoupravljanja. Tako on vrši svojevrsnu »reviziju«, ali pozitivnu, stvaralačku »reviziju« iz etape u etapu.

Takva »revizija« posljedica je onoga što sam rekao u početku, naime, da je — s gledišta stupanja razvoja materijalnih proizvodnih snaga, s gledišta kulturne, idejne i političke svijesti, s gledišta naslijeđa, s gledišta međunarodnih odnosa; jednom riječju s gledišta ukupnog društvenog bića Jugoslavije — naše društvo bilo otvoreno za »sklizanje« čas u pravcu jačanja nekih elemenata birokratizma, čas u pravcu jačanja nekih elemenata liberalizma. Odnos snaga dovodio je živi društveni proces nužno do toga da su se morale češće vršiti, da tako kažem, stvaralačke »revizije« i Kardelj je, mislim, baš karakterističan po tome što je vršio te »revizije«, naravno, držeći se osnovnog pravca od početka pripreme revolucije do kraja života.

Ovim kratkim osvrtom želio sam zapravo ukazati na potrebu da se utvrdi Kardeljeva magistralna orijentacija — djelo i misao — a zatim u taj kontekst staviti njegov odnos i doprinos razmatranju problema odbrane i zaštite društva i njegovih vrijednosti.

IVAN DOLNIČAR

Teoretičar i praktičar

Dve stvari, po mojem mišljenju, moraju biti prisutne u ovoj raspravi.

Prvo, kada je reč o opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti, Kardelj nije bio samo teoretičar i mislilac već i izuzetan praktičar. U vezi s tim mislim da treba menjati i naziv ovog razgovora u: »Doprinos Edvarda Kardelja teoriji i praksi opštenarodne odbrane i društvene samozaštite«. Naime, ja sam u poslednje vreme pročitao obilje materijala iz jednog dela zaostavštine Edvarda Kardelja (radova, članaka, uputstava, izveštaja itd.). Taj materijal se priprema za knjigu pod radnim naslovom »Pogledi na revoluciju, rat i odbranu zemlje«. Pored dubokih analitičkih, rekao bih, teorijskih rasprava, tu ima i veoma praktičnih rešenja i uputstava koja daje bilo kao član Politbiroa CK KPJ ili kao član Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Na primer, komandanta bataljona Zapadnodolenjskog odreda orijentiše kako da bataljon borbeno osposobi i kako sa bataljonom da izvodi oružane i druge vidove akcija. Ima tu stvari koje su tada